

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Генетична матриця кланової, нелегітимно–автономної, неформальної організації влади як основа вітчизняних тінізаційних трендів

Предметом дослідження є теоретичні аспекти одного із стрижневих елементів теорії тінізації влади – особливості її генетичної організаційної структури.

Метою дослідження є визначення змісту причин наявності організаційного історичного тренду – формування за сучасних умов нелегітимно–кланової неформальної організації влади.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно–функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність пошуку причин тінізації влади, виявлення закономірностей тінізації владних механізмів в Україні через наявність тінізаційного тренду походження форми влади.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально–економічних, правових наук з проблем дисфункційного розвитку об'єкта дослідження.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1) вихідною мегапроблемою дослідження тінізаційних організаційних механізмів функціонування суспільної системи є проблематика тіньових дисфункцій влади, владної організації; 2) одним із принципів висновків дослідження є висновок про те, що історична логіка генези та розвитку «автономної тіньової держави» як прояву сучасної форми тіньового регресу неформальної організації, – сектора різкої асиметрії в доходах, інституційної недемократичності, паразитарності, системної корупції, позанормативного регулювання внутрішніх відносин («внутрішньо–автономне звичаєве право», що адаптує до своїх вимог «зовнішнє» право офіційної держави) – це посилення системної загрози щодо загострення протиріч між владою та суспільством.

Ключові слова: явище тіньової, кланово–олігархічної, неформальної влади, тріада метаморфоз неформальної організації.

Генетическая матрица клановой, нелегитимно–автономной, неформальной организации власти как основа отечественных тенезационных трендов

Предметом исследования являются теоретические аспекты одного из стержневых элементов теории тенезации власти – особенности ее генетической организационной структуры.

Целью исследования является определение содержания причин наличия организационного исторического тренда – формирование в современных условиях нелегитимно–клановой, неформальной организации власти.

Методы исследования. В работе применяется совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурно–функциональный, исторический, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье обосновывается необходимость поиска причин тенезации власти, выявления закономерностей тенезации властных механизмов в Украине через наличие тенезационного тренда происхождения формы власти.

Отрасль применения результатов. Система наук из семейства отрасли государственного управления, широкий круг методологических аспектов социально–экономических, правовых наук относительно проблем дисфункционального развития объекта исследования.

Выводы. Основные результаты исследования, их методологические результаты можно свести к следующим выводам: 1) исходной мегапроблемой исследования тенезационных организационных механизмов функционирования общественной системы является проблематика теневых дисфункций власти, властной организации; 2) одним из принципиальных выводов исследования является вывод о том, что историческая логика генезиса и развития «автономного теневого государства» как проявления современной формы теневого регресса неформальной организации, – сектора резкой асимметрии в доходах, институциональной недемократичности, паразитарности, системной коррупции, позанормативного регулирования внутренних отношений («внутреннее автономное обычное право», что адаптирует к своим требованиям «внешнее» право официального государства) – это усиление системной угрозы обострения противоречий между властью и обществом.

Ключевые слова: явление теневой, кланово–олигархической, неформальной власти, триада метаморфоз неформальной организации.

PREDBORSKIJ V.A.

Genetic matrix of a clan, nonlegitimo–autonomous, informal organization of power as a basis of the domestic tenization trends

The subject of research is the theoretical aspects of one of the core elements of the theory of shadowing power – the features of its genetic organizational structure.

The purpose of the study is to determine the content of the reasons for the presence of an organizational historical trend – the formation in modern conditions of an illegitimate–clan, informal organization of power.

Methods of research. The work uses a set of scientific methods and approaches, including system, structural, functional, historical, logical, which allowed to provide a conceptual unity of research.

Results of the work. The article substantiates the need to search for the causes of the shadowing of power, the identification of patterns of shadowing of the power mechanisms in Ukraine through the presence of a trend of tendency for the origin of the form of power.

Application of results. The system of sciences from the family of the field of public administration,

a wide range of methodological aspects of social and economic, legal sciences on the problems of dysfunctional development of the research object, the investment aspect of the security policy.

Conclusions. *Basic results of research, their methodological results can be taken to the next conclusions: 1) initial метапроблемой of research of тенезационных of organizational mechanisms of functioning of the public system is a range of problems of shadow disfunctions of power, imperious organization; 2) one of fundamental conclusions of research is a conclusion that historical logic of genesis and development of the «autonomous shadow state» as displays of modern form of shadow regress of informal organization, – sectors of sharp asymmetry in acuestss, institutional democratic uncharacter, паразитарности, system corruption, позанормативного adjusting of internal relations («internal autonomous ordinary right», that adapts a «external» right for the official state to the requirements) are this strengthening of system threat of intensifying of contradictions between power and society.*

Keywords: *phenomenon of shadow, clan–oligarchic, informal power, triad of metamorphoses of informal organization.*

Постановка проблеми. Процеси тінзації, деградації, деформації соціально–економічних процесів, розвиток чинників кризової регресії державного управління, системна корупція обумовлюють високу ступінь гальмування процесів реформування суспільних відносин, що обумовлює необхідність вивчення сутності сучасних домінуючих тінювих впливів, зокрема особливості генетично–тінювої організації влади, імперативів щодо ефективних засобів її обмеження та посилення резистентності.

Необхідність застосування ефективних засобів протидії тінювій економіці знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно–правових актів держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, Закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, № 84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, № 1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінзації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тінювої економіки відносяться праці В. Д. Базилевича, А. В. Базилюка, О. І. Барановського, В. М. Бородюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур,

В. О. Мандибурі, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно–правових і кримінально–правових аспектів протидії корупції зробили вітчизняні вчені–юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тінювої економіки, її окремих форм та стадій, засоби ефективного обмеження тінювих процесів потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності тінювої економіки, зокрема логіко–історичної метаморфози форм тінювої економіки від неформальної «малої» селянської економіки до сучасних паразитарних елітних утворень.

Виклад основного матеріалу. Наявність об'єктивних передумов домінування в економічній структурі суспільства, що перебуває в стані трансформації, паразитарного елітного (олігархічно–кланового) сектору [1, с. 150–167], як головного тінізаційного фактора розвитку, спричиняє кумулятивний синергетичний ефект посилення тінізаційних процесів в інших секторах економіки за рахунок архаїзації соціально–економічних форм, виштовхування їх елітним сектором із звичних місць та функцій в економічній структурі, активізації при цьому великого обсягу маргінальних (експолярних) неформальних зв'язків. Це обумовлює пошук генези та тренду розвитку вихідної ланки формування цієї провідної паразитарної форми, зокрема метаморфози тінювої організації неформальної економіки для наступної розбудови архітекtonіки тінізаційного розвитку.

Вивчення країн «селянської цивілізації», до яких відноситься й Україна, втягнутих у сучасну капіталістичну систему як її периферія, в теорії тіню–

вої економіки проведено, зокрема, в працях Е. де Сото, дало можливість зробити принципові висновки щодо особливостей їх тіньової організації. Головний зміст їх виявляється у наступному: вплив домінуючих західних систем господарювання, капіталістичної організації в цих країнах не могли витіснити організаційні форми, побудовані на квазіобщинних засадах. І не тільки не могли витіснити і трансформувати економічну структуру на властивих їй засадах, а й мали суттєву потребу у зміцненні альтернативних капіталізму форм. Інакше кажучи, для проникнення та розвитку в певному секторі економіки країн капіталістичної периферії капіталістичних форм інші сектори цієї економіки повинні були «відступити» до засад організації, побудованих на общинній пам'яті, перетерпіти свою «архаїзацію» та «примітивізацію», стати більш традиційними за своєю структурою, ніж до цього. Капіталістична модернізація в країнах «селянської цивілізації» призводить до утворення двоїстої структури суспільної організації, посилення економічного фундаменталізму, общинної соціальної пам'яті у суспільних структурах і одночасного посилення тінізації економічного життя [2, с. 486–487]. Це пов'язано хоча б з тим, що посилення двоїстої суспільної структури означає різкий поштовх до розвитку неформальних структур управління. Саме у зв'язку з цим А. В. Чаянов підкреслював той факт, що сімейне трудове господарство, маючи особливий спосіб внутрішньої організації, робить його непрозорим для діючої системи суспільного контролю, його внутрішній («суб'єктивний») уклад взагалі неможливо зробити об'єктом аналізу при поверховому погляді [3, с. 143].

Таким чином, побудова теорії тінізації влади дає змогу зробити висновок про те, що у залежних, некапіталістичних країнах – у соціально-економічному просторі, що виділився з традиційних засад розвитку під впливом капіталістичного тиску розвинутих країн – явища своєїрідної цивілізаційної субдукції, розвиваються і значно прискорюються в умовах глобалізації, не стільки власне капіталістичні порядки, скільки такі псевдодокапіталістичні, архаїчні перетворені укладні форми, з якими у докапіталістичний період периферійні країни не стикалися чи стикалися лише в обмеженому обсязі. У цих країнах капіталістичні відносини вироджуються, регресують у передуючі їм укладні, тіньові форми [4]. І це, по суті, регресивні форми самого

капіталу, які історично не передують самому капіталізму, але виникають з нього внаслідок його тиску, ним же самим породжуються. Ці форми становлять величезну частину економічної структури цих суспільств, водночас вони приречені на виштовхування за межі пануючого офіційного укладу цих суспільств – провідників впливу західного суспільства та його економіки, перебуваючи у тіні цього укладу. Іншими словами, щоб у будь-якій некапіталістичній країні міг виникнути сектор сучасного капіталістичного виробництва, інша – більша частина повинна відступити до общини (кланової структури), перетерпіти архаїзацію, стати більш традиційною, ніж раніше, інтегруватися з більш регресивними, позаофіційними тіньовими формами. «...Капіталізм не може існувати без більш чи менш великої буферної «архаїчної» частини, соками якої він живиться» [5, с. 29].

Тіньова – неформальна організація суспільств традиційного типу в умовах ринкових перехідних процесів набуває величезних масштабів. Якщо в умовах розвинутих країн неформальні утворення значною мірою перебувають у згорнутому вигляді, то при одночасному застосуванні моделі відкритого суспільства для перехідних систем і тиражування всередині країни прозахідних засад розвитку неформальна організація вибухоподібно розширює обсяг та спектр своїх перетворених форм, виступаючи передумовою виникнення та розвитку багатьох сучасних тіньових процесів. Таким чином, цей сегмент суспільної структури, перебуваючи на її периферії, продемонстрував стійкий імунітет як до намагань її знищення та підпорядкування залишків загальному одержавленню, так і надання йому розвинутих ринкових форм.

Визначення категорії «неформальна організація» в теорії тінізації влади як діяльності, що перебуває за межами інституційованих норм, передбачає диференціацію її на два якісно різні блоки [6].

Перший блок представлено тіньовою владою як девіантною владною діяльністю, що здійснюється за межами вимог тих чи інших формалізованих інститутів господарської практики (реєстрації і ліцензування, оподаткування, подання звітності, виконання вимог щодо регламентації господарської діяльності, інституційних вимог до бюджетного процесу тощо). При цьому неформальна (тіньова) організація перебуває не поза інституційним середовищем, а всередині його, як секторне тіньове утворення. Останні створюють

власні субсистеми позалегалних правил, які виступають як функціональні двійники заперечуваних легальних норм. Ігнорування формалізованих інститутів тягне за собою встановлення квазінормативних (квазіконтрактних, на думку С. Ю. Барсукової) нелегальних відносин з легальними або нелегальними партнерами. Класичним прикладом цих двох варіантів неформальної економіки є зв'язки підприємців з корумпованими чиновниками та криміналітетом. Самі намагання встановлення регулярних відносин із силовими партнерами легального і нелегального спрямування, що становлять неформальну систему регулювання, здійснюються в першому випадку за допомогою корупції, у другому – за допомогою кримінальної «унії» – нелегального контрактного права. Створення неформальної системи нормативного забезпечення підприємництва можна розглядати як формування альтернативного інституційного його середовища з метою використання можливостей подальшого залучення альтернативних організаційних, податкових, фінансових тощо ресурсів, а також трансакційних витрат порівняно з тими, які використовуються у межах офіційної організації. Цей блок становить неформальну організацію у широкому розумінні цього слова, яке практично зливається з поняттям «тіньова діяльність». Інший великий блок неформальної економіки у вузькому розумінні, який, власне, історично і логічно і є неформальною організацією з іманентно притаманними їй механізмами – це домашня економіка, функціонування якої на власній основі передбачає з самого початку використання неформальних зв'язків. Домашня економіка не порушує господарського законодавства, оскільки процеси в ній ним не регулюються. Офіційна позанормативність домашньої діяльності є однією з основ сучасного суспільства, закритості цієї важливої і осяжної економічної форми. Статистична пряма непідзвітність домашньої економіки є логічним продовженням іманентно властивої їй не-транспарентності.

До цього блоку неформальної економіки слід віднести, зокрема, обмежено модернізовані та гібридні малі економічні форми, у тому числі малий бізнес, який знаходиться на спрощеній системі оподаткування (платники єдиного податку) у сфері торгівлі, громадського харчування, будівництва, сфері послуг домашньої економіки та сільського господарства. Цей «сірий» сегмент

тіньової влади дуже чутливий до надлишкового адміністративного тиску і втручання держави та швидко набуває форми «чорного» сегменту своєї метаморфози при цьому.

Даний блок неформальної економіки також презентовано малими формами наркоторгівлі, контрабанди, торгівлі людьми та нелегального їх трафіку через кордон, виготовлення та торгівлі зброєю, виготовлення фальшивих документів і грошових знаків, виготовлення і реалізації пірнографічної продукції, рекету, проституції, сутенерства тощо. До цього блоку відноситься й діяльність таких фіктивних (неформальних) тіньових структур як конвертаційні центри, які заважають величезні збитки фінансово-кредитній системі суспільства. Так, сучасні конвертаційні центри, як функціональні структури тіньової економіки, надають клієнтам численні протизаконні послуги, сприяючи їм в ухиленні від ПДВ, податку на прибуток та акцизів, у шахрайстві з фінансовими ресурсами, найпоширенішим видом якого є одержання незаконних відшкодувань ПДВ, і в інших видах шахрайства, крадіжках власності.

Закономірності розвитку, тренди тіньових процесів виявляються у ланках метаморфозу неформальної організації в Україні. Такими слід вважати наступні ланки діалектичної тріади неформальної організації: вихідна метаморфоза – неформальна економіка малих форм (княжої доби); вторинна форма метаморфози – економіка автономної тіньової держави; сучасна форма або двоїста економіка паразитарної «автономної» (від суспільства, прихованої, кланово-олігархічної) держави.

Важливого методологічного значення набуває уявлення про вихідну протоформу (метаморфозу) організації сучасної неформальної тіньової діяльності, як форми кризи державного управління, яка історично та логічно визначає подальший розвиток цього соціально-економічного феномену. Такою формою, історичною стадією становлення сучасної неформальної кланово-олігархічної тіньової економіки в Україні є так зване «мале» неформальне суспільство – така соціальна субкультура, що виключає офіційну інституціоналізацію відносин, характеризується відсутністю взаємозв'язків між повсякденним життям людей і формальною владою, нерозвинутістю політичного представництва інтересів широких мас населення. Отже, тінізаційний ефект неформальної організації виникає вна-

слідок її взаємодії з дисфункційним паралельно існуючим простором (по відношенню до особливостей неформальної організації) системою державного управління. Для «малого» суспільства характерним є локальна, неформальна і неінституціоналізована природа соціальної організації, дуалізм норм, які діють у цьому суспільстві.

Попереднє вивчення розвитку історичних тінювих форм організації вітчизняного суспільства дає змогу зробити висновок про те, що воно являло собою: а) цивілізаційну якість як селянське суспільство з неформальною, автономно-клановою тінювою організацією; б) імперську (постімперську) провінцію Росії, яка стрімко перетворюється у маргінальне суспільство; в) сформовану систему громадянського опору та взаємної допомоги всередині спільноти у вигляді малих тінювих організаційних форм через тиск держави.

Таким чином, головні історичні ознаки організації вітчизняного суспільства дають змогу визнати його як «мале» тінюве кланове суспільство, що існує разом і поряд із домінуючим імперським, має незавершений характер модернізації, локальну, неформальну, неінституційовану тінюву природу соціальної організації.

Для імперій є характерним автократичний спосіб інтеграції територій і суспільства провінцій «зверху» [7, с. 64–65]. Таким чином, більш вагоме значення для імперського управління має вертикальний характер політичних зв'язків, у протилежність комбінації зв'язків горизонтальних і вертикальних, характерних для аграрних цивілізацій. Неадекватний – автократичний спосіб інституційних зв'язків звичайно призводить до посилення феномену тінювого «малого» суспільства щодо пануючого імперського. Для нього є характерними відсутність чітких кордонів між сферами діяльності, персоніфікація відносин, недосконалість механізмів контролю насилля та дуалізм норм [8, с. 15–30]. Посилення «малого» суспільства означає утворення могутнього підґрунтя тінювих процесів.

Другою ланкою метаморфоз неформальної тінювої організації історично та логічно є становлення та розбудова «автономної» козацької держави. У цій формі метаморфози неформальна суспільна організація «піднялась» до рівня неформальної інституційної організації цілої держави.

З початку XVII ст. козацький політичний автономізм виявився у прагненні Війська Запорозького

перенести свій організаційний устрій та юрисдикцію на «волості» (південніше умовної лінії Тетіїв – Біла Церква – Київ – Переяслав – Лубни – Миргород) й спробі, за умови визнання влади лише короля, вийти з-під підпорядкування місцевих владних структур. Упродовж цього часу «під впливом «полонізації» урядів прикордоння, проведення низки комісій проти козаків та ухвали антикозацьких сеймових конституцій, в ієрархії цінностей козацтва остаточно закріплюється протиставлення – «покровитель» – король / ворог – польська шляхта...». А відтак у цьому регіоні впроваджуються власні самоуправління, судочинство, військова організаційна структура. Водночас Військо Запорозьке намагалося відігравати роль самостійного суб'єкта міжнародних відносин.

Джерела фіксують неухильний процес автономізації козацького регіону, який починав жити своїм особливим життям, із існуючих владної, адміністративно-територіальної й судової систем Польщі. Не випадково у 1616 р. один із польських урядовців звернув увагу сейму на факт творення козаками власної «Республіки», побоюючись, щоб з часом вони не проголосили її відокремлення від Речі Посполитої. Через дев'ять років король Сигізмунд III констатував: «...козаки вважають себе окремою Річчю Посполитою. Вся Україна у їхніх руках, шляхтич невільний у своєму домі, у містах і містечках й к. м. все управління, вся влада у козаків, вони привласнюють юрисдикцію, встановлюють закони... Мир і війну встановлюють на власний розсуд; вони порушують союзи, укладені Річчю Посполитою». У листі до нього від 20 липня 1625 р. князь Єжи Збараський переймався, що козацтво перебирає владу, яка належала тільки королю й Речі Посполитій, зокрема, наголошував на тому, що воно уклало союзи з іноземними володарями [9, с. 228–268].

Державна ідея зароджувалася на ґрунті суспільно-політичної організації «козацького устрою», що відзначався демократичністю. Її основні принципи полягали у запереченні феодалної залежності й внутрішньостанової нерівності; визнанні рівності у праві власності на землю й сільськогосподарські угіддя, можливості займатися промислами й торгівлею; вільного вступу до козацького стану будь-кого незалежно від станової, конфесійної чи національної належності; права обирати органи самоуправління і бути обраними до них. Козацтво виробило

власний кодекс «прав і вольностей» – неписаних етичних правил, природних прав і правових норм – що визначав його соціально-правовий статус у суспільстві [9, с. 235].

Третім елементом тріади метаморфоз неформальної організації є двоїста економіка паразитарної, кланової, «автономної» (від офіційної держави інтересів суспільства) держави. Цей елемент є результатом діалектичного заперечення та утримання у собі (діалектичне зняття) попередніх форм метаморфоз й інтегрує у собі два її блоки при абсолютній перевазі, домінуванні першого з них, до якого належить девіантна діяльність, що здійснюється за межами вимог тих чи інших формалізованих інститутів господарської практики, та неформальну економіку у вузькому розумінні, яка власне, і є неформальною економікою з іманентно притаманними їй механізмами – це домашня економіка, функціонування якої на власній основі передбачає з самого початку використання неформальних зв'язків.

Розвиток «автономності» тіньової (другої, неконституційної по відношенню до офіційної держави) на елітарно-корпоративних засадах окремих сегментів суспільної організації особливо посилюється в умовах радянської доби, коли виникають системні протиріччя між вузькокорпоративними, закритими, клановими інтересами «елітної» структури та інтересами держави та суспільства: спочатку «автономність держави» оформлюється під проводом верхівки КПРС, а потім, у кінці радянської доби, – КДБ, інших спецслужб [10, с. 14, 73].

Стратегічною офіційною місією побудови такої структури є забезпечення функціонування мобілізаційної економіки, економіки війни в умовах мирного часу, що призводить до виникнення цілої системи тінізаційних ефектів – інституційних деформацій, функціонування дефіцитної економіки, архаїзації соціально-економічних процесів, клановості тощо.

Одним із найважливіших факторів автономізації в цей час виявилась система пріоритетів розвитку: пріоритетний розвиток військово-промислового комплексу, важкої індустрії, хімії тощо. Іншим видом пріоритетів є пріоритети у розподілі ресурсів. Навколо переліку пріоритетів розгорталися гострі кланові конфлікти та тіньові торги.

Іншою формою автономізації розвитку було виникнення виробничих міністерств як самоврядних осередків щодо поточного, неформального

тіньового управління, генезу якого ми бачили в структурі управління ще Київської Русі.

Однією із фундаментальних форм тіньової автономії радянського суспільства (від суспільства, офіційної держави, утворення паралельної держави), радянської економіки була «табірна економіка», що засновувалась на рабській праці. Вона була переважно зорієнтована на забезпечення будівництва військово-промислових об'єктів, військово-стратегічних комунікацій, в «шарашках» – зосереджена передова наука з вченими-засудженими.

Внаслідок колосальних структурних деформацій та втрат, відчуження людини від соціального управління, капіталу, наявності глибокої кризи державного управління СРСР отримав розбудову системних явищ тіньової економіки, корупції, зникнення, суттєве послаблення та розкладання суспільних інституцій; суттєвого поглиблення міжсекторного розламу між автономною тіньовою та офіційною державами, їх делегітимізації в очах суспільної думки.

Діалектична логіка становлення та розвитку автономної тіньової держави на попередніх етапах призвела до виникнення сучасного небезпечного явища паразитарної «автономної» тіньової держави (паразитарної автономної держави всередині офіційної). Межі її поширення визначаються синергетичним впливом двох інтегрованих факторів – потужностей тіньової влади та бізнесу (власності).

В сучасній Україні, в інших країнах СНД створений такий «автономний» тіньовий, кланово-олігархічний, прихований, другий (по відношенню до офіційного) сектор, котрий, значною мірою, має для суспільства суто паразитарний тіньовий паралельний характер, що знайшло своє відображення, зокрема, в явищі віртуальної економіки. В Україні, суспільство якої перебуває у стані незавершеної модернізації, для якого притаманними є «відсутність чітких кордонів між сферами діяльності» та гібридизація влади, всі три компоненти якої – політика, великий бізнес, адміністративно-владні функції – злиті в єдине ціле. Як наслідок формується соціально-економічна модель трансформаційних процесів, в якій відбувається монополізація елітною автономною економікою політичних, адміністративних та економічних функцій держави, що забезпечує нейтралізацію потенційних форм контролю та регулювання з боку держави за цим

сектором, знищується конкурентний економічний простір. Виведення «автономної держави» з-під контролю держави, що означає її тінізацію, одночасно тінізує і діяльність інших – ординарних секторів економіки через наведену форму тінізації. «Автономна держава», перекладаючи свою частку фіскального тягаря на плечі ординарної, змушує останню шукати можливостей виживання за допомогою наведеної тінізації.

Найважливішими характеристиками паразитарної «автономної», другої, прихованої від суспільного контролю, нелегітимної влади в Україні є:

а) замкненість «кланово-автономного» сектора. Він є головною сферою діяльності олігархічних кіл, всередині яких точиться жорстока конкурентна боротьба за ті чи інші ніші елітної сфери. Потрапити до неї можна лише новим більш потужним фінансовим колам, які здатні відтіснити стару еліту на другий план;

б) перетворення реформацій в Україні головним чином на засіб тіншового нелегітимного перерозподілу суспільного багатства, а не на засіб прискореного капіталотворення, необхідного для радикальної модернізації економічної структури та забезпечення її конкурентоспроможності.

Цей процес був не лише непрозорим і несправедливим, а й у багатьох випадках супроводжувався порушенням чинних законів. Часто приватизація лише провокувала втечу капіталу за кордон та непродуктивне витрачання коштів. Внаслідок українського варіанту приватизації переважна частина населення залишилася як без заощаджень, так і без доходу від власності (ця частка доходу у ВВП є дуже низькою і ще більш диференційованою, ніж доходи від праці);

в) розвиток суттєвих монополістичних тенденцій, які ґрунтуються на успадкованих від попередніх систем чинниках, а також на нових, набутих у процесі трансформації, що виявляються переважно у нерівності в сфері доступу до державних ресурсів і політичної влади.

Було сформоване інституційне середовище, що активно застосовує комплекс позаправових, кримінально-організаційних та адміністративних обмежень для входження нових капіталів на ринки та вільного переміщення товарів і капіталу всередині країни. Сьогодні саме ці обмеження є головними перешкодами повноцінної конкуренції, оскільки вони призводять до штучного зменшення кількості компаній у прибуткових галузях

економіки та сприяють монополізації виробничої, торговельної і фінансової діяльності;

г) непрозорість сектора «автономної держави». Якщо за кордоном фінансові ринки є відкритими, інформація про їх діяльність є доступною, то український ринок є водночас зрегульованим, недорозвинутим і непрозорим;

д) зосередження фінансових ресурсів країни в кланово-олігархічних колах в елітарних структурах. Основу сучасної олігархії складає фінансова олігархія, яка являє собою союз фінансових і промислових груп. Українською особливістю цього явища, на думку О. Турчинова, є влада адміністративно-економічних груп (АЕГ), що формувалися на залишках владної адміністративно-радянської системи й отримали доступ до фінансових ресурсів у зв'язку з приналежністю їх до сфери державного управління [11];

е) залежність кланово-олігархічних кіл «автономної держави» від державних фінансів. Початковий український капітал не являв собою результат заробітку чи вдалого прикладання капіталу. Він був повністю сформований із державної власності, з бюджетних коштів і прав на їх обслуговування;

є) існування різко асиметричних умов господарювання для різних суб'єктів, реалізація комплексу заходів щодо підтримки привілейованого становища економіки «автономної держави» щодо інших суб'єктів і за їх рахунок. Це виявляється у нерівномірності оподаткування, звільнення від оподаткування окремих галузей, регіонів чи підприємств, утворення вільних економічних зон, перекидання фіскального тягаря на ординарних суб'єктів тощо.

Таким чином, історична логіка генези та розвитку «автономної тіншової держави», як прояву сучасної форми регресу неформальної організації, – сектора різкої асиметрії у доходах, інституційної недемократичності, паразитарності, системної корупції, позанормативного регулювання внутрішніх відносин («внутрішньоавтономне звичаєве право», що адаптує до своїх вимог «зовнішнє» право офіційної держави) – це посилення системної загрози щодо загострення протиріч між владою та суспільством. Цей сектор є активним продуцентом явищ гальмування реформування, системних нездатностей влади до ефективної адаптації процесів незавершеної модернізації, тіншового перерозподілу власнос-

ті та влади. Альтернатива цьому – проведення суспільного реформування, модернізації засобів досягнення її рубежів, на базі врахування та співставлення їх з генетично особливою адекватністю вітчизняних соціально–економічних умов, прогресивною складовою їх інституційної пам'яті.

Фундаментальні підходи до реформування неформальної економіки повинні враховувати особливу двоїстість її організації: слід зосередитися на максимальному обмеженні, витісненні кланово–нелегітимної автономності паразитарної держави, формуванні державної стратегії розмежування бізнесу та влади; всілякій підтримці з боку держави другого блоку неформальної економіки – економіки виживання на основі функціонування засад соборної організації, солідарної підтримки та допомоги, інституційної компліментарності (взаємодоповнюваності), які іманентно властиві спадковим закономірностям вітчизняної організації.

Висновки

Наявність об'єктивних передумов домінування в економічній структурі суспільства, що перебуває в стані трансформації, паразитарного елітного (олігархічно–кланового) сектору, як головного тінзаційного фактора розвитку, спричиняє кумулятивний синергетичний ефект підсилення тінзаційних процесів в інших секторах економіки за рахунок архаїзації соціально–економічних форм, виштовхування їх елітним сектором із звичних місць та функцій в економічній структурі, активізації при цьому великого обсягу маргінальних (експлоярних) неформальних зв'язків. Це обумовлює пошук генези та тренду розвитку вихідної ланки формування цієї провідної паразитарної форми, зокрема метаморфози тіньової організації неформальної економіки для наступної розбудови архітекtonіки тінзаційного розвитку.

Тіньова – неформальна організація суспільств традиційного типу в умовах ринкових перехідних процесів набуває величезних масштабів. Якщо в умовах розвинутих країн неформальні утворення значною мірою перебувають у згорнутому вигляді, то при одночасному застосуванні моделі відкритого суспільства для перехідних систем і тиражування всередині країни прозахідних засад розвитку неформальна організація вибухоподібно розширює обсяг та спектр своїх перетворених форм, виступаючи передумовою виникнення та розвитку багатьох сучасних тіньових процесів.

Закономірності розвитку, тренди тіньових процесів виявляються у ланках метаморфозу неформальної організації в Україні. Такими слід вважати наступні ланки діалектичної тріади неформальної організації: вихідна метаморфоза – неформальна економіка малих форм (княжої доби); вторинна форма метаморфози – економіка автономної тіньової держави; сучасна форма або двоїста економіка паразитарної «автономної» (від суспільства, прихованої, кланово–олігархічної) держави.

Попереднє вивчення розвитку історичних тіньових форм організації вітчизняного суспільства дає змогу зробити висновок про те, що воно являло собою: а) цивілізаційну якість як селянське суспільство з неформальною, автономно–клановою тіньовою організацією; б) імперську (постімперську) провінцію Росії, яка стрімко перетворюється у маргінальне суспільство; в) сформовану систему громадянського опору та взаємної допомоги всередині спільноти у вигляді малих тіньових організаційних форм через тиск держави.

Історична логіка генези та розвитку «автономної тіньової держави», як прояву сучасної форми регресу неформальної організації, – сектора різкої асиметрії у доходах, інституційної недемократичності, паразитарності, системної корупції, позанормативного регулювання внутрішніх відносин («внутрішньоавтономне звичаєве право», що адаптує до своїх вимог «зовнішнє» право офіційної держави) – це посилення системної загрози щодо загострення протиріч між владою та суспільством. Цей сектор є активним продуцентом явищ гальмування реформування, системних нездатностей влади до ефективної адаптації процесів незавершеної модернізації, тіньового перерозподілу власності та влади. Альтернатива цьому – проведення суспільного реформування, модернізації засобів досягнення її рубежів, на базі врахування та співставлення їх з генетично особливою адекватністю вітчизняних соціально–економічних умов, прогресивною складовою їх інституційної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів. Київ: Задруга, 2014. 400 с.
2. Пахомов Ю. М. Глобальні регулятори конкурентності економічних систем. Глобалізація і безпека розвитку. Київ: КНЕУ, 2001. С. 480–520.

3. Крестьянское хозяйство / А. В. Чаянов, А. А. Нионов (отв. ред.). Москва: Экономика, 1989. 492 с.

4. Предборський В. А. Протиріччя модернізації української економіки як причина посилення її тінізаційних процесів. Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення : матер. Міжнар. наук.–практ. конф. (Харків, 2004 р.). Харків: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2004. 154 с.

5. Кара–Мурза С. Г. Советская цивилизация (книга первая). Москва: Алгоритм, 2001. 528 с.

6. Барсукова С. Ю. Неформальная экономика и сетевая организация пространства в России. URL: <http://www.socio.ru/wr/00-1/Barsukova.htm>.

7. Наследие империй и будущее России / Под ред. А. И. Миллера. Москва: Фонд «Либеральная миссия», Новое литер. обозрение, 2008. 528 с.

8. Олейник А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти. Москва: ИНФРА–М, 2001. 418 с.

9. Брехуненко В. А., Войтович Л. В., Головко О. Б. та ін. Історія українського козацтва. Київ: Вид-чий дом «Могилянська академія», 2011. 799 с.

10. Блан Е. Родом із КГБ. Система Путіна. Київ: Темпора, 2009. 360 с.

11. Турчинов А. Олигархофрениа. Зеркало недели. 2000 (5 фев.). С. 3.

References

1. Predbors'kyj V. A. Teoriya tin'ovoyi ekonomiky' v umovax transformacijny'x procesiv. Ky'viv: Zadruga, 2014. 400 s.

2. Paخomov Yu. M. Global'ni regulatory' konkurentnosti ekonomichny'x sy'stem. Globalizaciya i bezpeka rozvy'tku. Ky'viv: KNEU, 2001. S. 480–520.

3. Krest'yanskoe hozyajstvo / A. V. Chayanov, A. A. Nykonov (otv. red.). Moskva: Ekonomy'ka, 1989. 492 s.

4. Predbors'kyj V. A. Prot'y'richchya modernizaciyi ukrayins'koyi ekonomiky' yak pry'chyna posy'lennya yiyi tinizacijny'x procesiv. Ekonomichna bezpeka derzhavy': stan, problemy', napryamky' zmichnennya : mater. Mizhnar. nauk.–prakt. konf. (Xarkiv, 2004 r.). Xarkiv:

Vy'd–vo Nacional'nogo universy'tetu vnutrishnix sprav, 2004. 154 s.

5. Kara–Murza S. G. Sovetskaya cy'vy'ly'zacy'ya (kny'ga pervaya). Moskva: Algor'ytm, 2001. 528 s.

6. Barsukova S. Yu. Neformal'naya ekonomy'ka y' setevaya organy'zacy'ya prostranstva v Rossy'y'. URL: <http://www.socio.ru/wr/00-1/Barsukova.htm>.

7. Nasledy'e y'mpery'j y' budushhee Rossy'y' / Pod red. A. Y'. My'llera. Moskva: Fond «Ly'beral'naya my'ssy'ya», Novoe ly'ter. obozreny'e, 2008. 528 s.

8. Olejny'k A. N. Tyuremnaya subkul'tura v Rossy'y': ot povsednevnoj zhy'zny' do gosudarstvennoj vlasty'. Moskva: Y'NFRA–M, 2001. 418 s.

9. Brexunenکو V. A., Vojtovy'ch L. V., Golovko O. B. ta in. Istoriya ukrayins'kogo kozactva. Ky'viv: Vy'd–chy'j dom «Mogy'lyans'ka akademiya», 2011. 799 s.

10. Blan E. Rodom iz KGB. Sy'stema Putina. Ky'viv: Tempora, 2009. 360 s.

11. Turchy'nov A. Oly'garxofreny'ya. Zerkalo nedely'. 2000 (5 fev.). S. 3.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, Національна академія внутрішніх справ, д.е.н., професор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные про автора

Предборский Валентин Антонович,

професор кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, Національна академія внутрішніх справ, д.э.н., професор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Valentin Predborskiy,

professor of the Department of Financial Law and Fiscal Administration, National Academy of Internal Affairs, Doctor of Economic Sciences, Professor
e-mail: prvika2015@gmail.com